

Корольова Л.Й.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСМАІЛА МУФТІЯ-ЗАДЕ

Кінець XIX – поч. XX ст. став часом великих змін, якісних і кількісних, внутрішніх процесів, які охопили політику, економіку і культуру. Ці зміни, звичайно, вплинули на формування світогляду одного із видатних діячів кримськотатарського народу Ісмаїла Муфтія-заде.

Упродовж багатьох років, на превеликий жаль, погляди Муфтія-заде глибоко не аналізувалися, хоча деякі політики не скупилися на чорну фарбу, коли згадували ім'я цієї неординарної особистості.

Подати детальне вивчення і дослідження світоглядних позицій Муфтія-заде важко, оскільки він не залишив спеціальних матеріалів, а ті матеріали, в яких говорилося про нього, було знищено за часів Радянської влади. Сьогодні ми можемо зробити це тільки за його судженнями, відгуками на ту чи іншу подію, спогадами про нього рідних і близьких. Слід враховувати і те, що не завжди міг Муфтія-заде відкрито виголосити свою думку, подати своє обґрунтування того чи іншого питання.

Оцінюючи роль і значення діяльності Муфтія-заде для кримськотатарського народу, центр ваги слід шукати не в його біографії, а в розвії історичних подій і відносин.

Ім'я Муфтія-заде повертається із забуття, живе золото таланту очищається від житейського бруду गरे-критиків, радянських цензорів, усіх тих, хто топтався по доброму імені цієї особистості.

Один із головних рушіїв діяльності Муфтія-заде – це почуття національної справедливості. Саме воно надає особливого характеру мотивам його патріотизму, національної гідності. Це патріотизм самооборони й самоствердження, а не експансивної гордині чи екзальтованого месіанізму. Муфтія-заде не хотів для своєї нації більшого, ніж для інших, але він обстоює її право буття серед інших, стверджуючи, що національна справа робиться і справою моральності людства, справою гуманізму, справою перспектив роду людського.

Так само, як і майже весь кримськотатарський народ, Муфтія-заде належав до найбільш вагомої гілки ісламу – суннізму, поділяв догми Корану та Сунни, вважав, що “Коран ... священна книга... закликає учитися, працювати і жити благородно” [1]. Але не погоджувався з деякою схоластикомією цієї книги. Будучи глибоко впевненим, що єдиним правильним віросповіданням є іслам, був прибічником оновлення ісламу, засуджував тих представників духовництва, які проповідували клерикально-схоластичні погляди на розвиток суспільства.

Муфтія-заде цілком і повністю поділяв погляди Ісмаїла Гаспринського щодо духовно-культурної єдності всієї мусульманської умми (спільноти). Ці дві неординарні особистості виступали проти використання цієї ідеї з метою пропаганди політичної переваги ісламу. Вони були прибічниками того, щоб як у питаннях релігійної догматики, так і у ділових, суспільних і культурних сферах сунніти, шіїти та шаріїти цілком злилися, забувши печальні традиції, які довгі роки їх відчувували.

Віддавши 36 років військовій службі, Муфтія-заде з такою ж енергією займався суспільно-політичною діяльністю, за яку неодноразово отримував нагороди. Серед цих нагород Ісмаїл виділяв орден св. Анни та срібну медаль на пам'ять про імператора Олександра III [2].

Особистість непересічна, видатна і велична не могла спочивати на лаврах, здобутих під час військової служби.

На той час то була людина досить високого інтелекту, з вже досить сформованим світоглядом, сталою моральністю й громадською позицією.

Велику суспільну роботу поєднував з активною політичною діяльністю.[3]

На політичні смаки Муфтія-заде дуже сильно вплинули родинні традиції старої кримськотатарської шляхетської верстви.

Серед мусульман виділялися так звані помірковані монархісти, які були прибічниками корінних змін еволюційним шляхом. Сьогодні, ознайомившись з діяльністю Муфтія-заде, можна з упевненістю говорити про те, що він належав до цієї групи. Але безперечним є і те, що він цілком і повністю поділяв погляди свого однодумця і соратника І. Гаспринського у питаннях організації й проведення громадських акцій, які були спрямовані на всебічний розвиток культури й освіти кримських татар.

Дослідники життя і діяльності діячів кримськотатарського народу зазначають, що найбільш рельєфно їх суспільно-політична діяльність відбита у матеріалах Всеросійських з'їздів партії “Іттіфак ель муслімін”, членом якої був і Муфтія-заде. Саме на цих з'їздах кримськотатарські просвітителі мали значний вплив на процес розробки проекту програмних документів.[4]

Зусиллями І. Гаспринського та І. Муфтія-заде партія “Іттіфак ель муслімін” приєдналася до позицій російських конституційних демократів. Але Муфтія-заде – поборник реформування народної освіти, мав своє бачення освіти кримських татар, а саме: поширення “среди мусульман современного просвещения”.

Про членів партії “Іттіфак ель муслімін” говорилося на сторінках оренбурзької газети “Урал”. “... татарский кадетизм в чалме и тюбетейке”

І. Муфтія-заде як людина й природний мурзак користувався заслуженим авторитетом серед губернського дворянства. За притаманний великий дипломатичний такт, енергійність та організаторські здібності шляхта Бердянського повіту висунула кандидатуру І. Муфтія-заде до органів станового самоврядування. Наприкінці 1893 року його обрано представником від цього регіону до Таврійського губернського депутатського дворянського зібрання терміном на три роки [5].

Того ж року Муфтія-заде на черговому засіданні цього органу виголосив ідею створення Кримської

мусульманської благодійної громади “Джеміет хайріє”. Для втілення в життя цієї прекрасної ідеї на цьому ж засіданні між мурзами було зібрано 150 карбованців [6].

Склавши статут цього товариства, Муфтії-заде звернувся до міністра внутрішніх справ І.Л. Горемікіна з проханням затвердити цей статут. Після тривалої процедури “Джеміет хайріє” 24 грудня 1896 року було затверджено, а 7 липня 1897 року при наявності 62 членів – засновників, які внесли 975 крб., відбулися перші збори товариства [7].

Головою “Джеміет хайріє” обрано Ісмаїла Муфтія-заде, помічником голови А.М. Тагайського, членами правління – С.А. Омерова, С.М. Ібрагімова [8].

“Джеміет хайріє” виконувало цілу низку різноманітних функцій: надавало матеріальну допомогу бідним мусульманам, всіляко сприяло як духовному, так і культурному розвитку кримськотатарського народу. Серед членів цієї громади виділялися представники кримськотатарського дворянства, знатних мурзів, духовництва, які не тільки намагалися розв’язати національні питання, а й вносили значні власні кошти. Але найбільше докладав зусиль та власних коштів для функціонування цієї громади Муфтії-заде, який у всіх заходах брав активну участь. Так, коштами “Джеміет хайріє” сплачувалися одноразові й щомісячні допомоги бідним мусульманам, ремонтувалися старі й будувалися нові мектеби, виділялися кошти для стипендій талановитим учням Сімферопольської татарської вчительської школи тощо [9].

Постійно на загальних зборах членів цієї громади голова чи його заступники доповідали про виконану роботу, причини невиконання того чи іншого заходу. Майже на кожному засіданні розглядалося питання про стан виховання та навчання дітей мусульман. Це питання особливо хвилювало Муфтія-заде, який розумів, що тільки освічені люди зможуть будувати свою державу.

Заслужують на увагу матеріали ІХ загальних зборів “Джеміет хайріє”, що відбулися 23 березня 1906 року.

Звіт про роботу за 1905 рік виголосив голова громади Муфтії-заде. У цьому звіті він детально зупинився на тих проблемах, які вдалося вирішити, і накреслив план роботи на наступний 1906 рік. В обговоренні звіту взяло участь декілька членів. Всі вони одностайно схвалили роботу “Джеміет хайріє” за 1905 рік, наголошуючи на тому, що ці всі досягнення отримано завдяки плідній праці Муфтія-заде.

На цих зборах було розглянуто і організаційне питання, а саме: заступником голови обрано Селямет-мурзу Караштайського, до складу правління увійшли Асан-мурза Уланов, Белір-ефенді, Селямет-мурза Ширинаський, Кут-Умер Сулейманов, Смаїл-мурза Карашайський, Осман Анефі, Селямет-мурза Криштаєв, Мераві Аджі Анефі та Куддус-ефенді.

Казначеем і секретарем призначено Асан-мурзу Уланова [10].

Згідно зі статутом до “Джеміет хайріє” входило 10 почесних членів, 5 із яких сплачували по 50 крб. щорічно, 2 постійних членів – Балатуков Алі-бей (з 1903 року) і Чубукчі Сеїт-Халіл (з 1901 року), внесок яких становив 100 крб., 105 дійсних членів із внеском 5 крб. та 8 членів – по 3 крб. Фонд “Джеміет хайріє” на 1 січня 1905 року становив 14015 крб., в основному за рахунок пожертвувань членів цієї громади, надходжень від вауфного капіталу, Губернських земських зборів, Сімферопольського, Євпаторійського, Перекопського повітових зборів тощо.

Ті мусульмани, які терпіли нужду, в дні Свят Рамазан та Курбан-байрам отримували одноразову допомогу, а найбідніші мусульмани в таких містах, як Сімферополь, Бахчисарай, Євпаторія, Карасув-базар та ті, які перебували в тюрмі, отримували допомогу приблизно три-чотири рази на рік. Позбавленим волі кошти виділялися на покращення харчування. Значні кошти виділялися і на похорони. Так, за 1905 рік на поховання бідних мусульман виділено 655 крб.

Але найбільше виділялося коштів на допомогу бідним учням, на видавництво підручників та навчальних посібників, якими могли користуватися безкоштовно діти мусульман.

За пропозицією Муфтія-заде обговорювалося питання про відкриття пансіону для дітей мусульман, які мешкали в містах та селах, далеко розташованих від школи, про будівництво при мектебах кімнат, де кожен учень мав би можливість помолитися, про виділення двох квартир для вчителів, а також про будівництво та відкриття мектебе-руштїє. Під керівництвом Муфтія-заде складено кошторис для здійснення цієї важливої справи на підставі § 27 статуту “Джеміет хайріє”, а про хід виконання цього заходу буде заслухано на наступних загальних зборах громади [11].

Правлінням громади розіслано мусульманам міста Сімферополя запрошення для здійснення взаємних привітань, проведення ювілейних свят у приміщенні “Джеміет хайріє”. Вхідний квиток коштував всього 30 коп. Зібрані кошти мали поповнити казну для відкриття “мектебе-руштїє” [12].

Муфтії-заде мріяв бачити свій народ щасливим, вільним, освіченим.

Як далеко пішли ми від тих мрій Муфтія-заде. Мільйони кримськотатарських дітей у багатьох селах і містах вчать рідною мовою. Вчать вони і в Узбекистані, і в Україні, і в Росії, згадуючи добрим та щирим словом реформатора народної освіти кримських татар, Ісмаїла Муфтія-заде.

Література

1. В газете “Кавказ” мы прочли... // Терджиман – 1883, 23-е мая.
2. ГААРК – ф. 49. – Оп. 1. – Д. 6556.
3. Аирчинская Роза. Муфтий-заде и меценаты // Голос Крыма. – 1997. - № 2 (165) – 10 января.

4. Ганкевич В.Ю. Кримськотатарське просвітительство і формування національної інтелектуальної еліти (межа ХІХ – ХХ ст.) // Амет Озенбашлы – видный общественно-политический деятель Крыма, писатель-публицист. Годы, люди, судьбы (Материалы Международной научной конференции 24-25 апреля 1998 г.). – Симферополь: Крымчпедгиз, 1999. – С. 122.
5. Kırımlı H. Kırım tatarlarında millî kimlik ve millî hareketler (1905 – 1916). – Ankara: Türk tarih kurumu basımevi, 1996. – S. 129 – 133.
6. Крымское мусульманское благотворительное общество //Терджиман. – 1322. 08 мухардам (1904, 12 марта - № 21).
7. Там же.
8. Там же.
9. ГААРК. – Ф. 100. – Оп. 1. – Д. 2360. Л. 18-19.
10. ГААРК. – Ф. 3. – Оп. 1. – Д. 359. Л. 136.
11. ГААРК. – Ф. 3. – Оп. 1. – Д. 1230. Л. 18-19.
12. Там же.